

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

VIII

JELES NAPOK, ÜNNEPNAPOK

1. A TÉLI ÜNNEPKÖR

A parasztvilág egykori rendjében – amely parancsolt pihenőnapokban, nyugalmas időszakokban a sok munka ellenére is inkább bővelkedett, mint a rokoni, szomszédi, közösségi kötelekeken nagyot lazító mai falunak a világa – az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokások mellett számon tartották a családok a jeles napokat, azokat a sajátos hangulatú paraszti ünnepeket is, amelyek hol misztikus hiedelmekkel és babonás képzetekkel, hol pedig racionális szokáscselekményekkel összefonódva tagolták az esztendő egyhangúan pergő mindennapjait. Szülőfalumban – lévén szó református községről, melynek puritán ünneprendje korántsem tölti ki olyan gazdagon az esztendő egészét, mint a sokféle szent, vértanú és apostol napját megülő katolikus vallásé – a jeles napok viszonylag gyéren szótték át a naptári évet. Legtöbbjük az év legráérősebb hónapjára, decemberre esett. November harmincadika, András napja, egyrészt azt jelezte a falumbelieknek, hogy kezdetét veheti a göndör szőrű mangalicák kamrába költöztetésének: a disznótoroknak az időszaka, másrészt pedig azt, hogy vége felé közeledik az esztendő, küszöbön a naptári év fordulása, a nagy ünnepeknek a köre.

Mikulás (Miklós) napját, hiszen az a XVII. század elejéig parancsolt ünnep volt, régóta megtartja a magyar nép. Jelesnek bizonyul ez a nap – de csak mintegy félszázada – Ipolypásztó gyermekei számára is. Az 1900-as évek első két évtizedében, mint idős adatközlőim elmondták, a Mikulás-napi ajándékozás szülőfalumban még ismeretlen volt. Az éjszakára ablakba kiállított kicsizmák, amelyekbe a harmincas évek óta a Mikulás hozza az ajándékot, korábban Luca napján (december 13-án) teltek meg szerény, ám a kicsiknek roppant örömet szerző ajándékkal: almával, dióval, egy-két fürt szőlővel. Egyetlen narancs, néhány szem füge vagy cukorka – hiszitek-e, mai gyerekek? – a boldogság netovábbját jelentette valaha a család csemetéinek. Került persze, ha rakoncátlan volt a gyermek, virgács is a csizmákba; férjemuram lábbelijébe pedig, humorral enyhített háziasszonyi dorgálásként, sárkefe és csizmapucoló kés.

Hozzá tartozott a Luca-naphoz sokféle egyéb bolondozás is. Öszszeverődött legények rossz gúnyát, kifordított subát, öregasszony-vagy lányruhát öltve magukra, álarcos „*maskara*”-ként lucázták

végig este a falut, bekopogva rokonokhoz, ismerősökhöz, szomszédokhoz, „*mégsuprikál*”-va – enyhén megvesszőzve – a ház gyermekeit. Minél inkább ugrándozott, igyekeztén fenekét a vesszőcsapások elől menekíteni a gyermek, annál elevebbek, egészségesebbek lesznek az új esztendőben az állatok – tartotta a hiedelem. A bő állatszaporulat érdekében a lucázók még a földön is meghemperedtek: heverjenek jól a gazdasszony tyúkjai, fiaddzanak népes családot a gazda disznai. Jókívánságuk jutalmaként gyümölcs, aszalt szilva, kolbász vagy egy-két korona került a rossz meszelőkkel, kopott tollseprűkkel hadonászó, nagy visongást-nevetést kiváltó, bolondos kedvű maskarák tarisznyájába.

A babonás képzetekben különösen gazdag Luca-nap a háziaknak is alkalmat szolgáltatott arra, hogy mágikus praktikákkal igyekezzenek befolyásolni állataik sorsát. Sok helyütt „*kerekötő lánc*”-ot húztak ki kör formájában az udvaron, s abba szórtak magot a baromfinak, hogy a tyúkok „*összetartsanak, ne csavarogjanak, egy helyre tojjanak*”. Amelyik tyúk nem ment be a körbe, azt levágták, merthogy „*bódorogni fog a szomszédba*”. Hogy a kotlós tavasszal fészekaljnyi csibével népesítse majd be az udvart, Luca napján „*fias kukuricát*” etettek a baromfival. Nem feledkeztek meg a háziasszonyok a tojóképeség mágikus befolyásolásáról sem. Lucakor, tartotta a szigorú hiedelem, nem szabad varrni, mert „*bévarrják a tyúkok fenekét*”. Szabad viszont azt tenni, amit egyébként nem: maroknyi szalmát csenni a szomszéd szérújából. Ezt a szalmát a háziak a saját tyúkkasukba tették, azt tartva, hogy így nem a szomszédba, hanem hozzájuk szegődik majd a szerencse.

S ezzel még mindig nem merült ki a Luca-napi hiedelmeknek a köre. Nem szabad ezen a napon, vallotta a néphit, fonni, mosni, kenyeret dagasztani; tilos pénzt vagy bármit kölcsönadni, nehogy a kérelmező „*évigye a háztó a hasznót*”. Asszonynak, mivel bajt jelent, tilos Lucakor más házába elsőként betoppanni; férfi látogató viszont szívesen fogadott vendég: „*szērēncsét hoz a házra*”. E nemek szerinti különbségtétel amiatt alakulhatott hátrányosan a nők számára, hogy Luca napját boszorkányos napnak tartotta a néphit, márpedig a boszorkák mindig is az asszonyok közül kerültek ki. Hogy milyen próbatételek kiállása után válhattak a természetfölötti erőkkel felruházott lelkek kiváltságos szektájának tagjává, arról az Ipoly menti néphit, a szakállosi Dobrovolni Antal lejegyzésében, a következőket tartotta:

Aki szeretné, hogy bekerüljön a boszorkányok közé, „*éjjélkor menjen ki a keresztútra, s a kezében egy azon vagy az előző évben termett csipkebokorágat vigyen, és a keresztút közepén a csipkeággal egy jókora kört rajzoljon maga körül, aztán nyugodtan várja a következendőket. Legelőször egy tüzes kerék gurul feléje, de meg ne ijedjen tőle, és a körből ki ne lépjen, mert ez a kerék a kört kikerüli; ezután egy dühös bika szalad feléje, szarvát nekiszegve, de most se ugorjon ki a bűvös körből, mert ha kilép, hát el van veszve, a bika elgázolja őt. Ha e két próba jól ki van állva, jönnek a boszorkányok, és fölveszik őt társuknak úgy, hogy az egyik ujját lemetszik, és így az illető saját vérével beírja egy könyvbe a nevét, aztán az ujját visszateszik a helyére, s az azonnal a helyére forr, és mindez fájdalom nélkül történik. Ettől fogva aztán a boszorkányok mindenhova viszik őt magukkal, és ellátják minden jóval, mit szeme-szája megkíván, de hogy hol jár velük és mit csinál, azt nem szabad senkinek sem elmondania, mert akkor a boszorkányok bosszút állnak rajta!*”

Hogy is volna szabad elfecsegni, mi mindent követnek el a boszorkányok, s még inkább, hogy kik is valójában ők! Sokféle rontás elkövetőit látta bennük a néphit. Számos történet szól fondorlatos alakváltozásaikról. Egy leánytól hazaballagó legényt – így tartja számon falum emlékezete – a leány nagymama, aki ellenezte az udvarlást, fekete macska képében rontott meg. A legény, megijedvén a lábát vadul körülgrándozó állattól, „*agyon akarta szúrni a macskát a bicsakjává, oszt úgy belevágta a saját lábába a csizmán keresztül a bicskát, hogy alig bírta kivenni. Ugy megbetegedett a szívre az ijedsígtó, hogy belehalt*”. Boszorkányoknak tulajdonították a parasztemberek a malac szemmel verését, a tehen megrontását is. Véres tejet fejtek a tehentől? A rontás ellenszereként a kanász, akit ugyancsak varázsképessegekkel ruháztak fel az Ipoly menti néphit, „*csipkefává rettenetesen éverte a tejet*”, hogy kiűzze belőle a rontó szellemet, intve a háziakat: „*vigyázzák még jól, ki gyün bē összetörve, összeverve az udvarra*”. Élt a parasztság körében az a képzet is, hogy a keveset tejelő tehenet éjjelente „*nagy fekete macska képibe*” szopja meg a boszorkány. A tejhaszon elvitelével kapcsolatos a boszorkányok Szent György-napi harmatszedésének hiedelme is. Falum kántortanítója a harmincas évek vége felé jegyzett le egy történetet, amely azzal indul, hogy egy szolgálólegény éjjeltájban mozgolódásra ébredt az

istállóban. Két boszorkány ereszkedett le a padlásról seprőnyélen. A szolga utánuk lopakodott, követte őket a rétre, ahol azok kibontották a nyakukba vetett abroszt, s húzogatni kezdték maguk után a fűvön, mondogatva: „*Szedek is, hagyok is, szedek is, hagyok is.*” Mármint harmatot. Nosza, ledobta magáról a szűrt a legény is, húzogatta azt a nedves fűben, mondogatva közben a varázsigét. Első kakasszóra, akárcsak a boszorkányok, hazatért, lefeküdt ő is. Fölébredve mit lát? Írósvaj csepeg a szűréből. A legelőn szedett harmat vajjá alakult, napnál világosabb immár, miért nem tejel jól harmattalan fűtől a tehén... A fentiekhez hasonló boszorkánytörténetek ismeretében érthető, miért nem láttak idegen portán szívesen asszonyt – „boszorkányt” – Luca-napkor, s hogy miért dörzsölték be istállóik ajtaját fokhagymával, esetenként „pápista” keresztet odarajzolásától sem idegenkedve, még a kálvinista gazdák is, azt tartva, hogy a fokhagyma szaga elriasztja állataik közeléből az ártó szellemeket.

Karácsony böjtje, az év egyik legnagyobb ünnepszorozatának nyitánya, félünnepnek számított. Míg az asszonyok takarítottak, sütöttek, főztek – a böjtnek megfelelően nem zsíros ételeket, hanem „*didüllé*”-t, azazhogy barátfülét –, a férfiak almot, szénát, szecsikát készítettek be az állatoknak, hogy az ünnepek alatt minél kevesebb gondjuk legyen az etetéssel. Ezen a napon vitték ki a családok nagobbacska gyermekei a juhász- és kanászhoz a fonott mintázatú „*pásztorkalács*”-ot a hozzá tartozó üveg bor kíséretében. Az ajándék fejében a kanász (a juhász azonban sohasem) fűzfavessző-kötegből „*pásztorvessző*”-t húzatott. Ahány ág a vesszőn, annyit fial majd a koca – tartotta a hagyomány. E karácsonyi vesszőt a gyerekeknek haza kellett vinniük; otthon a szülők könnyedén rájuk vertek vele – „*elpatyngolták*” őket –, hogy ugrándozzanak, frissek legyenek és elevenek, mint a születendő barikák és „busikák” (kismalacok). A pásztorvesszőt, talán mert azt a „túdós” embernek tartott kanász afféle varázsvesszőjének tartották, a sarokpad csapolásába vagy a mestergerenda fölé szúrva hosszú ideig őrizgették; egyesek szerint újesztendeig, mások szerint pedig egészen tavaszig, mert vele hajtották ki az udvarból az állatokat, amikor először mentek az évben legelőre.

A jószág szaporulatát, egészséges voltát célzó mágikus praktika rejlik a pásztorvesszőhöz fűződő hiedelmek mélyén? A kanászember mágikus-misztikus alakjának tisztelete váltotta ki a kalácsaján-

dékozás szokását? Hajolhatunk az utóbbi felfogásra is, hiszen a tízes évek híres ipolypásztói kanászának, a Bartók Béla jelenlétével megtisztelt nevezetes Hont megyei kanászhangverseny győztesének, Csuvara Mihálynak a tetteiről még ma, hét évtized múltán is elevenen él néhány „igaz” történet. Ha a szőlőhegyi pincesor alatt kanyargó úton terelte a kondát, nemcsak hogy pohár borra invitálta őt meg, hanem öblös, egy-másfél liter ürtartalmú tülkét is itókával töltette teli a szokás. Történt egyszer, hogy egy borissza társaság figyelmen kívül hagyta e szokást; mi több: kötekedni kezdett a kanással. Erre az megfordította tülkét, a másik végéről belefúj, s egyszeriben hatalmas fekete kanok robogtak elő, hogy szolgálataiba álljanak, csak úgy rengett alattuk a föld. „Szétszedesselek a kanokkal?” – kérdezte Csuvara a bent lapulókat, miközben a kan disznók oly veszettül zörömböltek már a nagy gyorsan bezárt pinceajtón, hogy majd’ bedöntötték azt. Könyörgés volt a válasz: békülnének már, s bort is adnának nekik, csak küldje, küldje el a rusnya agyarasokat.

Óriz falum emlékezete egy – a sírgyalázás nyirkos misztikumát lehelő – történetet bizonyos V. nevezetű kanászról, aki koponyát s csontokat szedett föl a temető egyik sírjából. Zsákmányával – melyet később a kanásházban találtak meg a csendőrök, akiknek figyelmét a vő hívta fel az esetre – a faluval összekülönbözött, bosszút forraló kanász „rontani” akart, a csordakútba szándékozott szórni a csontmaradványokat: hulljon el mind egy szálíg a jószág, menjenek tönkre egytől egyig a gazdák. Ilyen és hasonló történetek játszottak közre abban, hogy falum úgy vélte: tanácsos a kanásznak – ha mással nem is, legalább az obligát pásztorkaláccsal és üveg borral – megnyerni a jóindulatát.

Karácsony böjtjének délutánján hegedűszó szüremlett szét a havas utcákon: udvarból udvarba tértek be a cigánymuzsikusok, hogy zeneszóval – a „*Mennyből az angyal*”-al – kívánjanak kellemes ünnepeket a házbelieknek. Jutalomképpen egypár korona ütötte markukat. Házról házra jártak a szegényebb családok s a környékbeli vándorcigányok gyermekei is; ablak alatti éneklésükért kalácsot, almát, aszalt gyümölcsöt, néhány fillért juttatott tarisznyájukba az emberbaráti érzésekre ugyancsak rászoruló hajdani világ. Ezen a napon, mint a hagyomány tartotta, illetl adakozó kedvűnek lenni, még az állatokkal szemben is. A jószágot – meg ne szólaljon panaszosan – bőségesen ellátták takarmánnyal, a „ka-

rácsonyi morzsá”-t pedig – a böjti kalács morzsalékát, melyet egy ideig (pontosan már meg nem nevezett időtartamig) az asztalon hagytak (talán hogy a jövő évben is terített legyen a családi asztal?) – a tyúkok elé szórták. „*De oszt hogy mé?*” – tette föl magának a kérdést hetvenen túl járó adatközlőm, akinek tudatában e szokáscselekmény úgy él már csupán, mint apósa praktikája. „*Tán hogy jobban tojjanak tyúkok, s hogy nē betegédjenek mēg.*”

Karácsony első ünnepét otthon ülte meg a család. Templomba elmentek délelőtt is, délután is – máshová azonban nem, még rokkonézóbe sem. A látogatásokat, a karácsonyköszöntést az ünnep második napjára tartogatták. Ekkor járták be a falut a „*mēngyikások*”, a szegényebb papnövendékek is, vallásos verseket szavalva a házaknál, hogy tanulmányaikhoz a gazdacsaládok pár koronás adományaiból teremtsék meg az anyagi alapot. Egyébként csendesen, különösebb hiedelmek, látványosabb szokáscselekmények nélkül telt-múlt karácsony két ünnepe; puritán volt, akárcsak a gyermekeknek szánt ajándékok, melyek ritkán lépték túl a Mikulás- vagy Luca-napi ajándékozás mértékét és értékét.

Hangos volt bezzeg a szilveszter! A századforduló táján még – mint idős adatközlőim szüleiktől hallották – három napig tartott a vigalom, három táncmulatság követte egymást. Szívük választottjától a legények ilyenkor aranyozott rozsmaringot kaptak. S mit tett az a leány, akinek álmaiban-vágyaiban volt még csak „*szerető*”-je? Gyúrt három gombócot. Az egyikbe olyan cédulát tett, amelyre az áhított legénynek írta fel a nevét; a másikba olyat, amelyen egy számára közömbös név állott; a harmadikat üresen hagyta. Vajon melyik gombócot veti föl legelőbb a forró víz? Ha az üreset, jövőre is szerető nélkül marad a leány. Ha a közömbös cédulájút, olyasvalaki vet rá majd szemet, akinek előtte föl is út, le is út. Ha viszont a vágyott legény cédulájával vetődik víz színére a gombóc, sokat sejtetően kezdődik az újesztendő: van remény a vizontszerelemre.

Újév napját a felnőttek otthon, családjuk körében töltötték; más házakhoz köszönteni csupán a fiúgyermekek jártak, akik fillért-koronát lesve harsogták a rigmust:

*Kicsi vagyok, székre állok,
onnan egy nagyot kiáltok:
Boldog újévet kívánok!*

A beköszöntő újesztendő boldog voltát a ház asszonya is igyekezett befolyásolni. Karácsony ünnepén libát, kacsát tálalt föl; újév napján viszont semmi pénzért sem tett volna szárnyast az asztalra. Azt tartották ugyanis, hogy az újévi szárnyas „*érepő a szerencsévé*”, illetőleg „*hátrakaparja a szerencsét*”. Sertéshúst kell anni, javallotta a néphit, a malac tudniillik „*előretúr, a szerencse felé halad*”.

2. A TAVASZ ÜNNEPEI

Újév napjának elérkeztével (ha csak a gyakori farsangi mulatóságokat nem soroljuk ide, amelyekhez viszont különösebb szokások és hiedelmek nem fűződtek) a református Ipolypásztó számára alaposan megritkultak az esztendő további ünnepei. Vízkeresztet (január 6.) mint időjárásjósló napot – azt állítva, ha „megcseppen” az eresz, olvad a hó vagy esik az eső, hosszú lesz még a tél – számon tartották ugyan az egykori öregek, ünnep azonban nem kapcsolódott ehhez az időponthoz, mint ahogy nem kapcsolódott – természetszerű felekezeti okok folytán – gyertyaszentelő (február 2.), Balázs (február 3.) vagy Gergely (március 12.) napjához sem. Nem tartotta ünnepnek a református közösség a barkaszentelést, a virágvasárnapi kiszehajtást sem. A téli ünnepkör után a legközelebbi szokás- és hiedelemanyagot a nagyhét előlegezte falum számára. Ez a hét a tisztálkodás jegyében zajlott. Megnyilvánult ez abban a racionális szokáscselekményben, mely szerint sokféle teendőjük dacára az asszonyok húsvét előtt mindenképpen szakítottak időt a nagytakarításra, a szobákat hófehérre, a külső falak alját tengerkékre felújító meszelésre; s megnyilvánult a jelképes tisztálkodásnak abban a hiedelmében is, mely szerint az a leány, aki kora hajnalban úgy visz vizet az Ipolyról, hogy vele senki se találkozék, senki se szólítsa meg, a „*szótalan vízben*” megmosdván, megtisztul a pletykák foltjaitól.

A nagyhetet követő húsvétnek falumban két jellegzetessége volt: az egyik a pásztorkalács-osztás (ezúttal, tülökszóval jelezve jöttét, maga a kanász gyűjtötte zsákba házról házra járva a kalácsot s a vele járó butélia bort), a másik pedig a locsolkodás, vagy ahogy nálunk mondják: az öntözködés. Kisfiúk, kamaszok, legények csapatai járták végig a falut, ki nem hagyva egyetlen hozzájuk illő

lányos házat sem. A kisebbeket az ügyes kezű asszonyok által, pingált, geometrikus – hosszanti s keresztben futó – mintákkal díszített, végein levél- és szegfűvirág-rajzolatokkal ékes hímes tojás vonzotta a lányos házakhoz; a legényeket meg az, hogy megmutathassák – vödörrel zúdítva a vizet a kúthoz kicipelte leányra – kivagyis voltukat. Ha netán hangász toppant a házhoz (mivelhogy, hasonlóan a karácsonyhoz, húsvétkor is járták a falut zenés köszöntővel a muzsikus cigányok), talpalávalót is húzatott a legény, forgatva a meglocsolta leányt kinn az udvaron, hogy csak úgy fröcskölt ruhájából szerteszt a víz. Nem maradtak persze adósok a leányok sem; a hétfő a fiúké, a kedd viszont, lévén az leányok locsolkodó napja, az övék volt: fondorlatosságuk latba vetésével igyekeztek is minél alaposabban visszalocsolni eláztatóikat.

A legpompázatosabb, életerőtől kicsattanó tavaszi hónap, a május eljöttét „májfa” állításával adták hírül a leányoknak a legények. Sudár, magas, lecsonkolt törzsű, szép koronájú fát a tergenyei erdőben szerzett kedvesének a legény; hazaszekerezve volt ideje eltöprengeni azon, hogyan is díszítse föl úgy – papírszalagokkal, virágokkal, ágaira kötött borosüveggel –, hogy az ő májuszfája legyen a legeslegszebb a majd’ minden eladó leány kapujában ott díszelő fák közül. A feldíszített májfát a „legénybanda” éjszaka állította föl. Ha okuk volt arra, hogy tettüket a lány szülei előtt titkolják, gyorsan, ügyesen és főleg csöndben kellett dolgozniuk; gödröt ásni, beültetni, kapuszoborhoz láncolni a fát, majd pedig felszívódni a sötétbe mielőbb... Ha lány és legény között komoly volt a kapcsolat, a májfaállítás csak formálisan történt „titokban”. A munkát sötétben végezték ugyan, de a háziak tudtával, mi több, a leány díszítőkészségének kihasználásával. Viszonzásul a májuszfáért, kedvesétől a legény hímzett zsebkendőt kapott. Rászolgált bizony az ajándékra: ha udvarlási szándékaiban vetélytársa akadt, az elől pitymaltatig is vigyázhatta – isten ments, hogy kifűrészeljék! – érzelmeinek bizonyítékát: a magasan díszelő, pántlikás zöld májfát.

3. GAZDASÁGI ÜNNEPEK

Az év legnagyobb, hosszú hetekre nyúló munkájának, az aratásnak és cséplésnek befejezését látványos felvonulással ünnepelték meg

falum gazdaemberei, akiknek körében a földművelési miniszter század eleji felhívása, mely szerint községenként tartassék meg az új kenyér ünnepe, olyannyira megértésre talált, hogy a második világháborúig egyetlen esztendő sem múlhatott el felettük anélkül, hogy méltóképpen meg ne ülték volna az aratás ünnepét. Fedél alá került az újabb egy évi létbiztonság alapja. A „*hambár*”-okból: a kocka alakú, deszka falú, elől felhúzzható tolóajtóval ellátott terménytárolókból aransárgán dereng szét a kamrák félhomályába a gabona, feledtetve a kora hajnali keléseket, a naponkénti tizenhat-tizennyolc órás munkálkodást, a kaszahúzás erőt, inakat, izmokat faló monoton ritmusát, a marokszedők hajladozását, a végtelen tarlókat centiméterről centiméterre gondosan végigfésülő gereblyék nyelét, amelyek – bár nagy gonddal faragták és csiszolták simára őket – úgy feltörték tenyéren a bőrt, hogy a marokszedők ujjainak közeit „*fő lehetett vóna varrnyi csizmatalpnak*”. A tegnapi kemény munkájának fáradalmát semmivé oldotta a jelennek a betakarítás elvégzéséből fakadó öröme, a holnap zavartalanságának, a jövő nyárig tartó létbiztonságnak a tudata. Felszabadultan zengett föl, áradt szét hát a dal:

*Búza, búza, de szép tábla búza,
ráhajlik a pásztói vasútra.
A pásztói legények aratják,
jaj, de szépen pengetik a kaszát.*

A táncmulatsággal végződő aratási ünnepség leglátványosabb része a falun végigvonuló menet volt. Élén felpántlikázott lovak vontatta, szalagokkal, virágokkal díszített hintóban a „*földesúr*” és családja – felesége, fia és leánya – haladt; mögöttük párban „*aratólegények*” és „*marokszedő jányok*”. Ünnepi viseletben mindahány: a legényeken fekete lajbi, sokráncú (egynémely háznál a kamrába kiharancsolt „*sublót*”-okban még ma is őrzött) fehér bőgatya; lábukon csizma, fejükben árvalányhajas kalap. A lányok „*magyar ruhá*”-jának egyik jellegzetes darabja a sárga zsinórokkal ékesített piros színű bársonypruszlik; a másik a vele azonos színű anyagból készített, sujtásokkal, gyöngyökkel, „*ördöglakat*”-nak nevezett flittekkel díszített párta, amelyről hátul derékig nemzeti színű (1918–1938 között: egyszínű piros) szalag lóg le derékig. A piros pruszlik-

hoz hófehér szoknyát, ahhoz pedig zöld kötényt viseltek a leányok.

A felvonulásnak aratási jelleget az kölcsönzött, hogy a legények egy része kaszát, a marokszedő lányok egy csoportja pedig gereblyét vetett a vállára; haladt a menetben ezenkívül egy felpántlikázott „hosszúszekér” is, megrakva félkeresztekkel. A legdíszesebb jelképet, a kalászból csiga és korona alakúra fonott, virágokkal, pántlikákkal ékesített „aratókoszoró”-kat leányok csoportja vitte végig a falun. A Fölvégből az Alvégre érve megfordult a menet, célba véve a kocsmaudvart, ahol az „aratók” nótával köszöntötték a földesurat:

*Adjon isten, gazd'uram, jó napot!
Nyissa ki az ajtót, az ablakot!
Nagy boldogan nézzen végig rajtunk,
sej, gazd'uram, mert már learattunk.*

A fenti dallal kezdődő kis népi színjáték során több rigmus követte egymást. A versek, gyaníthatóan amiatt, hogy művi eredetűek, nem épültek be szervesen az ipolypásztói aratási ünnepség népi dramaturgiájába; iskolások szájából hangzottak el, méghozzá alkalmoszerűen, így csupán töredékeiket őrzik ma már az emlékezet. Az „aratógazda” rigmusából, amely válaszképpen hangzott el a menetet köszöntő földesúr szavaira, ez a tréfás töredék maradt fenn épen:

*Így lesz majd ez rendjén: mienk lesz a magja,
Gazduramé meg a szalma meg a pelyva...*

Az aratógazda után a marokszedő lányok köszöntötték, átadva nekik egy-egy díszes koszorút a földesurat, feleségét, fiát és leányát. Az utóbbinak az alábbi – talán a mára elfeledett strófák hangvételét is érzékeltető – szöveget mondták:

*Juditka leányzót sem feledjük el mi,
ő hívott minket mindig ebédelni.
Most is számban érzem még azt a jó kását,
nem főzheti annak bizony senki mását.*

Ezt követően az aratógazdát köszöntötték a marokszedő lányok, majd pedig asztalhoz ült a társaság. Húst, bort, süteményt az ara-

tási menet résztvevői vittek még az ünnepség kezdete előtt a kocsmába, ahol aztán kivilágos-kivirradtig ettek, ittak, vigadtak, sorra énekelve kedvelt – s a kezdősorokkal jellegzetesen helyivé avatott – népdalaikat:

*A pásztói kert alatt, kert alatt,
részarkantyúm ott maradt, ott maradt.
Gyere, babám, keresd meg, sej-haj, keresd meg,
ha megleled, pengesd meg, pengesd meg.*

*A pásztói dobogós fahídnál
barna legény rozmaringot kaszál.
Én vagyok a rozmaring marokszedője,
barna legény igaz szeretője.*

*

*Ipolypászti utca végig sáros,
végigmenni rajta nem tanácsos.
Mert megfognak engemet, megkötik a kezemet
a zsandárok, sej-haj, a zsandárok.*

*De én könyörögni nagyon jól tudok,
megkérem majd szépen a zsandár urakat:
Eresszék el a karom, a babámat akarom
megölelni, sej-haj, megcsókolni!*

Színpompás, látványos esemény volt a szüreti felvonulás is, amelyet a háború előtt minden egyes év szeptemberében megszerveztek a legényegylet gondos tagjai. A szüreti menetet lovas bandérium vezette végig a főutcán: négy-hat legény feszített bőgatyában, piros lajbiban, árvalányhaj-bokrétás kalapban a kényesen ficánkoló lovakon. Nyomukban felpántlikázott, virágokkal díszített hintó haladt, benne a „bíró”, aki amiatt kaphatott helyet és szerepet a menetben, hogy a szüret időpontját – amely 1945 előtt egységes és mindenki számára kötelező érvényű volt – ő, illetve a vezetése alatt álló előljáróság határozta meg. A bíró mellett a „bíróné” ült – a már leírt magyar ruhában –, mellettük pedig a kislányuk vagy fiuk. A menet hintó utáni részét tíz-tizenkét fiatal pár alkotta: a „csősz-

leginyék” és „*csőszjányok*”, népviseletben természetesen mindahány. Fiatalabb leányoknak, akik mellé még nem akadt „*szerető*”, a „*szőlővivő jányok*” szerepe jutott. Négy leány vonult, vállon tartva a rudakat, a koszorúkkal, melyeket úgy készítettek el ügyes kezű asszonyok, hogy korona formájú drótvázra szőlőfürtöket kötöztek fel, pántlikákkal varázsolván még díszesebbé az összehatást. Jellegzetes szüreti hangulatot árasztott a kádakkal, félfenekű hordókkal megrakott „*hosszúszekér*”, melyen kisebb surbankók üldögéltek, élvezve, miként ballagnak velük végig a báméskodók előtt a komótos járású, villás szarvú szép fehér ökrök. A „*mulatókocsira*”, amelyre székeket, asztalokat állítottak ez alkalomból, legyen hol poharazgatniuk a rajta vonulóknak, idősebb emberek kerültek, jó torkú paraszt Bacchusok, akikből – hiszen hegedűvel állt fölöttük a cigány – harsányan szállt szét a falu egébe a nóta. Bordal nem kapcsolódott a szüreti ünnepséghez; népdalokat énekeltek, olyasmiket, hogy:

*Megüzenem a pásztói bírónak,
márványkővel rakassa ki az utat.
Rakassa ki, rakassa, rakassa ki simára,
jön a babám, csikorog a csizmája.*

*Megüzenem a szeretőm anyjának,
slingótt vánkust csináljon a lányának.
Slingótt vánkust csipkésre, csipkés legyen a széle,
zöld pántlika legyen a befűzője.*

*Megüzenem a szeretőm anyjának,
ringó bölcsőt csináljon a lányának.
Fehér pólyát csipkésre, csipkés legyen a széle,
zöld pántlika legyen a befűzője.*

*

*Ipoly partján halászlegény vagyok én,
a hálóba aranyhalat fogok én.
Kifogom az aranyhalat aranyhálóval,
édesanyám két ölelő karjával.*

Parasztcsalád hétköznapi.....
... és ünnepi viseletben az 1920-as években

A jellegzetes ipolypásztói parasztporták egyike: „sarampós” (előkertes), „hambitos” (tornácos) szülőházam; épült 1923-ban

Családi kör (1925 körül)

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Vőlegény és menyasszony az 1920-as években

Leányok az 1920-as évek ünnepi viseletében

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Fehér szoknya, zöld kötény, piros pruszlík és pártá – ebből állt a „magyar ruha”

Édesanyám lánykorában (1942)

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

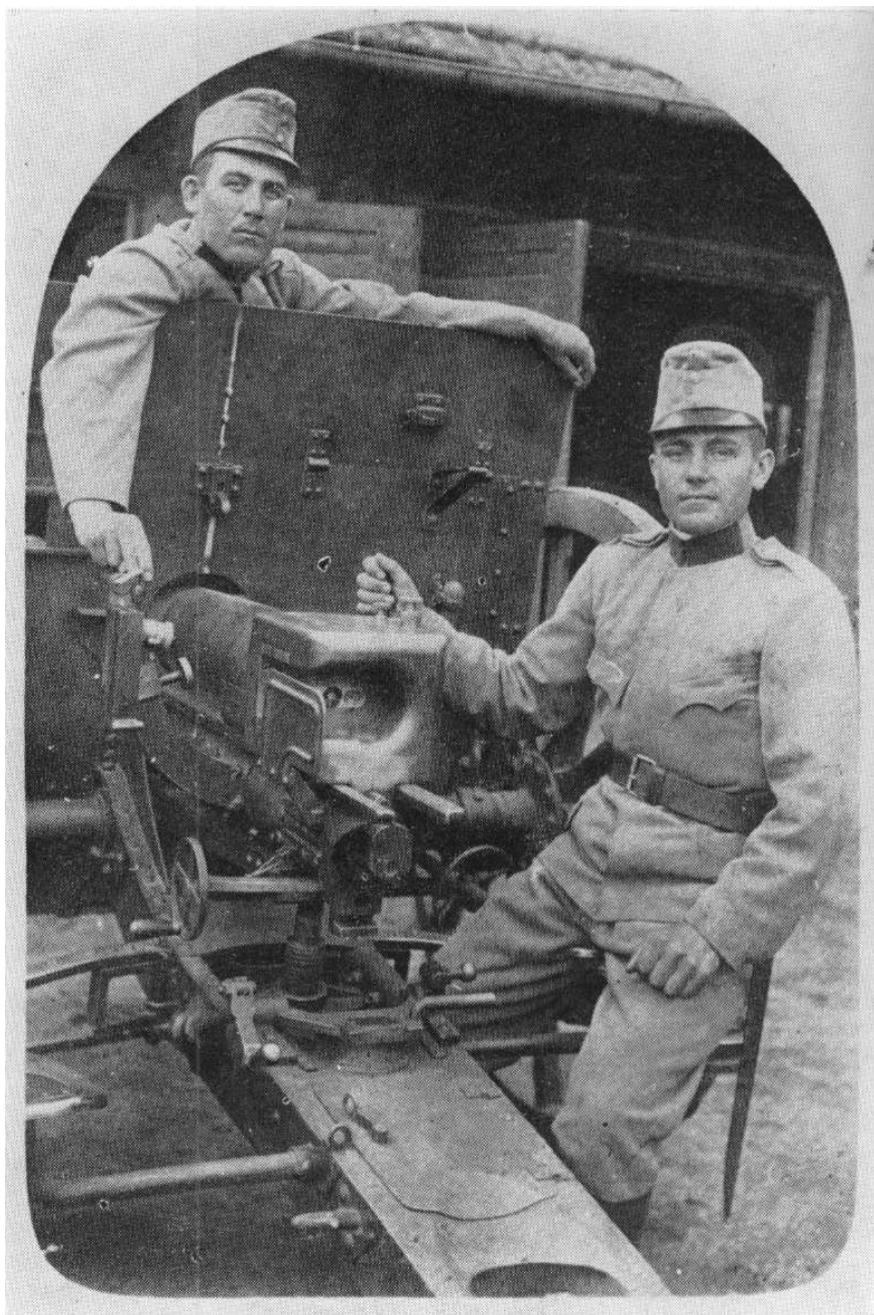

Leány és legény a szüreti felvonuláson

Paraszt színjátszók (A kintornás család, 1923)

Falusi éneklő csoportok közös fellépése Léva főterén (1936)

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Bakatörténelem: tüzérek az első világháborúban

Tóth Máté nagyapám a csehszlovák hadsereg egyenruhájában (1925)

Az 1938-as csehszlovák mozgósítás magyar bakái
Betonerődítmény az Ipoly mentén (1938)
A magyar hadsereg egyenruhájában (1942)

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Kis ka- csa für - dik, fe-ke - te tó - ba,
any- já- hoz ké- szül Len-gyel- or- szág- ba.
Len-gyel mond-ja, szép vi-rág-szál, a-kit sze-retsz, azt kapd el!

Énekelte Pető Lajosné Sipos Etel;
saját gyűjtés, 1982.

Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
éz az én é - des ked - ve - sem.

Énekelte Pető Lajosné Sipos Etel;
saját gyűjtés, 1982.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Méz, méz, méz, ter - mett méz,
ter-mett méz-nek ál-dott-sá-ga, le-hul-lott vi - rá - ga.
Ez az ál-dott bor, ki min-den-re forr,
ha jót i-szom be-lő- le, a tor-kom-ra forr!

Énekelte Pető Lajosné Sipos Etel;
saját gyűjtés, 1982.

Tempo giusto

Bujj, bujj, szer- da, zöld le- ve- lecs- ke,
nyit-va van az a-rany-ka-pu, csak búj-ja-tok raj- ta!

Énekelte Pereszlényi András;
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Tempo giusto

Jan-csi va-sár-nap es- te, Jan-csi va-sár-nap es- te
ké-sőn ért a csap-szék-be, ké-sőn ért a csap-szék-be.

The image shows a musical score for the song 'Hazahív a harangszó' by Zsigmond Zalabai. It consists of two staves of music in a 2/4 time signature with a key signature of one flat (B-flat). The tempo is marked 'Tempo giusto'. The lyrics are: 'Jan-csi va-sár-nap es- te, Jan-csi va-sár-nap es- te ké-sőn ért a csap-szék-be, ké-sőn ért a csap-szék-be.'

Énekelte Batár Sándorné Hevér Lília;
gyűjtötte Ág Tibor 1960-ban.

A zse-li-zi so-ro-zó-ra sűt a nap,
meg-jöt-tek a vi-zi-tá-ló tiszt-u-rak.
Vi-zi-tá-ló fő-or-vos úr sza-vá-ra
lép-tem be a vi-zi-tá-ló szo-bá-ba.

The image shows a musical score for the song 'A zse-li-zi so-ro-zó-ra sűt a nap'. It consists of four staves of music in a 2/4 time signature with a key signature of one flat (B-flat). The lyrics are: 'A zse-li-zi so-ro-zó-ra sűt a nap, meg-jöt-tek a vi-zi-tá-ló tiszt-u-rak. Vi-zi-tá-ló fő-or-vos úr sza-vá-ra lép-tem be a vi-zi-tá-ló szo-bá-ba.'

Énekelte Pereszlényi András;
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Tempo giusto

É-des-a-nyám, ad-jon Is-ten jó es-tét,

meg-hoz-tuk a kö-kény-sze-mű me-nyecs-két.

De nem a-zért hoz-tam el, hogy sze-res-sem,

é-des- a- nyám köny-nyebb-sé- gét ke-res- tem.

Énekelté Zalabai Zsigmondné Tóth Margit;
saját gyűjtés, 1982.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Nin- csen né- kem fe - le - sé - gem,
de mi - nek is vol - na né - kem.
Nem tud - nám gond - ját vi - sel - ni,
csak a lá - nyo - kat sze - ret - ni.

Tempo giusto

Ad- jon is-ten, gazd-u-ram, jó na - pot!
Nyis- sa ki az aj-tót az ab - la - kot!
Nagy bol-do-gan néz-zen vé-gig raj - tunk,
sej, gazd-u-ram, mert már le-a - rat- tunk!

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

É-des-a-nyám, de víg vol-tam az-e - lőtt,
míg el-járt a sze-re-tóm a ház e - lőtt.
De mi-ó-ta nem jár er-re a ré-gi ba-bám,
é-des-a-nyám, még a nap se úgy süt rám.

Énekelte Pereszlényi Sándor;
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

Énekelte Batár Sándorné Hevér Lídia;
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

Énekelte Zalabai Zsigmondné Tóth Margit;
saját gyűjtés, 1982.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Tempo giusto (♩=86-112)

Vár-ta-lak az es-te, ba-bám, so-ká-ig,
nyolc ó-rá-tól e-gész ki-lenc ó-rá-ig.
Nem győz-te-lek vár-ni, ba-bám, ne is gye-re már,
más ül az ö-lem-be, ha te meg-csal-tál.

Énekelté Pereszlényi András
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Há-zunk e-lőtt egy kis pa-tak csör-ge-dez,
bar-na le-gény az aj-tó-mon zör-ge-dez.
O-lyan bú-san, ke-ser-ve-sen zo-kog-ja ki azt a szót,
nyisd ki, ked-ves kis-an-gya-lom az aj-tót!

Énekelte Pereszlényi András;
gyűjtötte Ág Tibor 1960-ban.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Tempo giusto

Kis pej lo-vam, Rá - ró,
1. le-e - sett a pat- kó a lá - bá - ról.
2. Bar- na kis- lány majd meg va-sal - tat - ja,
3. hej, mert hoz-zá já- ro-ga-tok raj - ta.

Énekelte Pereszlényi András;
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Tempo giusto (♩ = 76-84)

Nyíl-nak már az or-go-na-vi-rá-gok,
sej, ta-vasz a-kar len-ni,
azt hal-lot-tam, ked-ves kis an-gya-lom,
hogy nem a-karsz sze-ret-ni.
Sze-ress, kis-an - gya - lom, hogy ne le-gyek ár - va,
hogy ne mond-ják ró-lam a fa-lu-ban,
mért van a szí-vem gyász-ba.

Énekelte Pereszlényi Sándor;
gyűjtötte Ág Tibor 1959-ben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

Tempo giusto

Ró-zsa-pi-ros fel - hő az é - gen,
sze-re-lem a kis - lány szí- vé - ben.
Ad-dig lesz sze- re- lem szí - vé - ben,
míg pi-ros a fel - hő az é - gen.

Énekelte Zalabai Zsigmondné Tóth Margit;
saját gyűjtés, 1982.

*Ipoly partján mandulafa virágzik,
mandulája vízbe hull és elázik.
Terem még a mandulafa, sej-haj, mandulát,
nevel még a szegényasszony szép leányt.*

*Ipoly partján csikóslegény vagyok én,
tizenhárom csikóra vigyázok én.
Gyere, rózsám, fordítsd meg a csikók elejét,
le ne legeljék a rózsá levelét.*

Elmaradhatatlan szereplői voltak a díszes, dallal-muzsikaszóval vonuló menetnek az egykori népélet zsánerfigurái: az elmaszkírozott „kürtösöprő”, aki igyekezett korommal bekenni a felvonulást kísérő báméskodókat, az „*Itt az olcsó! Itt az olcsó!*” reklámját harsogó Ócsó János, aki nyakába akasztott ládájából mindenféle limlomot, kacajt fakasztó ócskaságot kínált megvételre a nézelődőknek, no és persze rossz gebe vontatta ponyvás szekeren a tollszedő cigány, aki ezúttal nem szedte, hanem szórta a tollat – lehetőleg a tömegre, amely nevetve, visongva találgatta az alakoskodók kilétét, dicsérve komikus képességeiket.

A legnagyobb kíváncsiság a „kisbíró” figuráját kísérte. Ha dobját megverte, feszült figyelemmel lestek, mi lesz az, ami „közhírré tétetik”. A kisbíró, mindig annak a háza előtt állva meg, akit éppen „*ki akart dobónyi*”, görbe tükröt tartott a falu elé, hol szelíd humorral, hol meg szatirikus indulattal nyesegetve a közösségi erkölcs vadhajításait. Ellopták T. L. gazda kukoricáját? Annak a háza előtt állt meg, akiben a tettest gyanította, s nagy hangon kidobolta: „Közhírré tétetik, hogy aki T. L. gazda kukoricáját az idén ellopta, azonnal jelentkezzen, hogy jövőre segíthessen neki kapálni is!”

Így vonult végig, bolondírozva, a menet a főutcán, majd visszakanyarodott a falu közepén álló vendéglőbe, amelynek nagytermét a szüreti bála stílusosan szőlőfürtökkel, mennyezetre függesztett szőlőkoszorúkkal díszítették föl. Nemcsak dísz, hanem „csalétek” is volt egyúttal ez a koszorú: csőszlegények és csőszleányok figyelték éberén, kit csábít leszakításra egy-egy mosolygó fürtje. A rajta kapott tettest a bíró elé vezették, aki „megbüntette” a tolvajt, gyarapítva a bírságpénzzel a rendezők bevételét: fusson belőle a hajnalig tartó táncmulatság költségeire.

...Ilyen hagyományok, ilyen népszokások szellemében teltek-

múltak Ipolypásztón a két háború között az esztendő napjai, megteremtve a munka mellé a pihenésnek, szórakozásnak azokat a lehetőségeit és alkalmait is, amelyeket a jeles napok s a gazdasági vonatkozású ünnepek kínáltak a parasztembernek és a falu közösségének.

4. A KULTÚRA ÜNNEPEI

Az emberélet fordulóit kísérő sokféle szokás és hiedelem s a nap-tári ünnepek néprajzi érdekességeket, néphit-adatokat viszonylag bőven kínáló anyaga ellenére a két háború közötti időszakban falum azoknak a községeknek a sorába tartozott már, amelyekben – hogy Manga Jánosnak egyszer már idézett, a harmincas évek Ipoly menti faluképét jellemző megállapítására hivatkozzam – *„a civilizáció (...) megfér a tradíciókkal”*. Ezt a karakterisztikát, nézőpontjából a hagyományoknak, előző fejezeteinkben szemügyre vettük már; de nem vagy alig szóltunk arról, miképpen polgári-sodott a századforduló óta a népi gondolkodásmód, s hogyan és miképpen vált a falu embere egyre nyitottabbá, fogékonyabbá a „felülről jött” kultúra egynéhány elemének befogadására.

Kétarcú az a tudat- és ízlésrendszer, amely a harmincas évek falujának világából néz vissza reánk. Sokféle hiedelem volt ismert még; nagy részüket a fiatalabb korosztályok azonban nem hitték már. Sok népdalt tudtak akkor még falum emberei; ám ez persze inkább a mai daltudáshoz (dal-nem-tudáshoz) viszonyítva tűnik föl soknak – hiszen ugyanúgy ismerték és énekelték az érzelmes, a parasztmentalitástól idegen műnépies nótákat, a szentimentális-giccses slágereket is, melyek főleg a fiatalabb paraszt korosztályok körében terjedtek, lévén hogy társaságban a „rádiós” dal módija járta. A dalok kapcsán – kedvéért az igazságnak s érzékeltetéséül az ízlésmegosztottságnak – hadd mondjam el: hozott magával a „felülről jött” kultúra pozitív jelenségeket is. Az Ipolypásztói Református Földműves Dalárda (melynek egyik sikeréről, a cseh-szlovák rádió magyar adásában való bemutatkozásáról szóltam már) vagy az iskolai leánykar nem kisebb zenetudónak, mint Kodály Zoltánnak szellemében ismerkedett a csiszoltabb dalkultúrával: énekelte népdalfeldolgozásait, méghozzá több szólamban, elsa-játítva valamit a zeneélvezet magasabb fokának fortélyáiból is.

Ugyancsak két oldalról ítélni lehet meg a falusi műkedvelői hajlamok kiélésének legjellegzetesebb formája, a színjátszás. Ipolypásztón ennek régi hagyományai voltak, hiszen a község gazdaifjúsága már 1910-ben színpadra állt, előadva Csepreghy Ferenc *A piros bugyel-láris* című népszínművét. Milyen darabok követték ezt, és melyik esztendőben? Fényképek segítenek a válaszadásban. Marcona tűzoltók, népviseletbe öltözött leányok, polgárosszonyok, csokornyakkendős urak, kackiás bajszú katona, hegedűjét szorongató cigány, menyasszony s vőlegény néz vissza reám, távlatából hatvan esztendőnek, arról a fényképről, amely *A kintornász család* című darab szereplőit örökíti meg, akik 1923 karácsonyán léptek a „világot” jelentő deszkákra, kereszttüzeiben a falu hálásan figyelő tekintetének. 1928-ban a *Karikagyűrűt* mutatták be a színjátszók, ugyanez idő tájt pedig – mint egy másik fénykép reánk hagyta volt – a *Gimesi vadvirág* című darabot. Aktivitásuk a harmincas években, miután a falum tanítójaul választott Menyhár János személyében támogatóra találtak, még inkább fokozódott. Befejeződ-vén az őszi betakarítási munkák, összejöttek leányok s legények, „komédiáznyi” tudó és szerető mókamesterek, fiatalabb házasemberek és asszonyok, hogy a falu színházért rajongó egyik parasztemberének, P. Gézának a vezetésével évente betanuljanak egy, olykor azonban két darabot is.

Milyen mérlegre tegyük igyekezetüket?

Népszínműveket játszottak, érzelmes, édes-bús, együgyű történe-tek; inkább volt produkciójuk harsány szórakoztatóipar, nyakon öntve münépies mázzal, mintsem az a fajta rangos amatőr teljesít-mény, amely versenyre képes kihívni a profi színházművészetet is; ám igyekezetüket a hálás közönség így is nagy-nagy tapsokkal és elismerő szavakkal jutalmazta mindig. „Színészek” és nézők a kö-zösségi összetartozás hullámhosszán hangolódtak ugyanazon érze-lemre: boldog volt, aki adhatott, s boldog az is, aki elfogadhatta a fölkínált élményt, amelyre évek, sőt évtizedek múltán is úgy em-lékeztek vissza, mint „*nagyon fajn*”-ra. Az ösztönös és tanulatlan „színészkedés”, a merev és harsány szövegfölmondás, a rendezés-beli fogyatékoságok és ügyetlenkedések ellenére végül is jóté-kony hatásuk volt e színdaraboknak. Sok embert vontak be a mun-kába: szereplőket, rendezőt, sűgöt, kellékest, édesanyákat (varrják meg a kosztümöket), apákat (ácsolják össze az alkalmi színpadot, fölszerelve rá a zsákvászon függönyt s a hátteret), piktort, aki

ügyes kézzel megrajzolja majd a díszletet... Egy-egy nagyobb szereplőgárdát mozgósító darab színre vitelében a sokféle tennivaló, no és a baráti, rokoni, szomszédi kapcsolatok révén érdekelve volt szinte az egész falu, amelynek népében a színdarabok erősítették a közösségi érzést, az egyazon nyelvhez, egyazon kultúrához való tartozás tudatát. S nem elhanyagolható hozadéka e naiv színjátszásnak végül az sem, hogy előképzést jelentett – ha mégoly kezdetleges szinten is – azoknak az élményeknek az érzékenyebb befogadásához, melyeket alkalomadtán egy-egy rangosabb színházi esemény kínált. A szlovenszkói magyar színtársulatok előadásait falum emberei persze nem látogatták, sor került azonban vidékünkön – Léván, a harmincas években – egy olyan rangosabb amatőr bemutatóra, amelytől nem sajnálták sem az utazásra elfecsérelt időt, sem a vonat- és színházjegyre kiadott pénzt. Az élményt, melyet sok idős parasztember ma is emleget még, a *János vitéz*nek a megtekintése váltotta ki. Léva szabadtéri színpada előtt harmincezer magyar leste akkor áhítattal a szót és a zenét...

Mi kell – révedek vissza falumnak a körzetesítések folytán iskola nélkül, tanító nélkül maradt jelenéből a múltba –, mi kell egy közösség kulturális életének a mozgatásához?

Kell egy szervezet (ilyen volt a két háború között a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület, s ilyen ma a CSEMADOK), és kell mindenekelőtt egy kultúrának elkötelezett ember. Egy olyan ember, aki étellel tölti meg a lehetőségek rongybábfiguráit. Egy olyan ember, aki tanultsága, műveltsége, nagyobb szellemi horizontja révén úgy áll fölötté közösségének, hogy a szolgálat erkölcsé s a küldetés-tudat folytán mégis vele és érte él.

Megürülvén a református népiskola tanítói széke, a harmincas évek első felében új tanítót választott a községnek az előljáróság. Jól választott. A világháborús visszaemlékezéseiből már az olvasó számára sem ismeretlen Menyhár János, a volt vöröskatona személyében olyan pedagógus került falumba, aki nemcsak a gyerekekkel foglalkozott nagy türelemmel és szeretettel, igazi hivatástudattal, hanem a felnőttekkel is. „Lámpás” lett egy csapásra, igazi néptanító: oktatója és irányítója az egész faluközösségnek. Hogy irányításával milyen rendezvények valósultak meg – s milyen atmoszférában – a harmincas évek Ipolypásztóján, arról valljon egy dokumentum, Ipolyság lapjának, *A Hétnek* egy cikke, melyet kivonatossan iktatok ide.

„Az ünnep – olvashatjuk a *Kultúrelőadás Pásztón* című, 1934-ben íródott beszámolóban – a *Szeleczy-vendéglő óriási termében este kezdődik. Már hét óra előtt teljesen megtelt a hatalmas terem, s mintegy háromszáz lelkes néző várja a Református Földműves Dalárda szereplését. (...) Háromnegyed nyolckor a dalárda elénekli a jeligét, közben Czeglédy nagytiszteletű úr is megérkezik, és magas szárnyalású, nagy kultúrára valló beszédben köszöntötte a református magyar falu kultúrára vágyó közönségét. A nagy sikerrel járó beszéd után Farkas István író lépett a pódiumra, aki szabad-előadásban emlékezett meg azokról a nagy református magyarokról, akik kultúránk életében oly sokat jelentettek. Többek között megemlékezett Geleji Katona Istvánról, az első magyar nyelvészről és nyelvújítóról, Apáczai Csere Jánosról, az első magyar bölcsészről, Csokonairól, Aranyról, Móricz Zsigmondról, Adyról, Szabó Dezsőről, Makkai Sándorról. A közönség nagy figyelemmel és megértéssel hallgatta a mindvégig fogvatartó előadást. Farkas István ezután Karácsonyi beszélgetés című novelláját olvasta fel. A dalárda kiváló szereplése után egy kedves egyfelvonásos került színre” – hagyta ránk az est műsorát a cikk.*

A közönség lélektana igen érdekes volt. (...) A fegyelmezett tömeg hűségesen kitartott a helyén, és a közel háromórás műsort türelemmel hallgatta végig. Sok-sok magyar faluba kellene hasonló lelkes közönség, és Pásztótól példát vehetnének a közelebbi falvak is. (...) De nem csoda, hogy a község ilyen kiváltságos kultúrnevelésben részesül, mert öreg és fiatal papja, tanítója és tanítónője olyan harmóniát tudnak teremteni, melyet az idegenek méltán csodálnak. (...) Ez a református magyar falu sok színes emléket hagyott a más vallású emberek lelkében is, és sokan a maguk háza tájára gondoltak, vajha másutt is meglenne az egyetértés. Egyébként a közönség soraiban ott ültek fináncok, csendőrök, vasutasok is, akik lelkesen tapsoltak a szereplőknek, s együtt örvendeztek az örvendezőikkel. Pásztón még ezt is meg lehet tenni” – emeli ki a másnyelvűek közötti zavartalan együttélés példáját a cikk írója, ellensúlyozandó azokat a vélelmzéseket, melyeknek képviselői – mint ezt *A Hét* 1931. április 18-i száma egy ipolysági rendezvény kapcsán felpanaszolja – sandán tekingettek a kisebbség szellemi életére. „Valahányszor városunkban magyar kulturális előadást tartanak – írja a cikk –, mindig akadnak egyesek, akik olyan híreket lanszíroznak, mintha a megtartandó előadás vagy estély irre-

denta jellegű megmozdulás volna, amelyre egy lojális csehszlovák állampolgárnak elmenni büntetendő, államellenes cselekedet.”

Ipolypásztón – s legyen ez dicsérete a faluba került cseh és szlovák hivatalnokoknak, állami alkalmazottaknak, vám- és határőröknek, a nemzetalkotó többség képviselőinek – nem vetültek zavaró árnyak a népművelő munka magyar égboltjára. Nem sokkal a főntebb jellemzett, 1934 februárjában tartott est után újabb kulturális esemény szem- és fültanúja lehetett a falu. Pütkösd vasárnapján a Református Földműves Dalárda zászlószentelési ünnepséget tartott, amelyen részt vett az Alsó-Ipoly mentének s a Garam völgyének több énekkara is. Pütkösd hétfőjén pedig – mint ezt a lakodalmi szokások jellemzésekor részletesen ismertettük már – az első szlovenszkói magyar néprajzi rádióadás sikerének örvendezhetett az önmaga dalait és rigmusait az éterből visszahalló falunak a lakossága, amelynek e híres-nevezetes esemény nemcsak önrizetét, hanem kultúrateremtő buzgalmát is jótékonyan erősítette.

1935. február 17-én megalakult faluban a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület helyi csoportja.

A hatóságok részéről hosszas huzavona után engedélyezett, érdemi munkát éppen ezért majd egy évtizedes késéssel kifejtő SZMKE-nek a központi irányító szerve Komáromban székel. Helyi szervezeteit a szlovenszkói magyar „kulturkörzetek” élén álló, Galántától Kassáig létrehozott titkárságok fogták össze. Szülőfalum SZMKE-csoportja ahhoz a lévai titkársághoz tartozott, amelynek élén egy ideig a parasztnép életét realista novellák sorozatában ábrázoló Darkó István író állt.

A Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület ipolypásztói alakuló gyűlésén, melyen hatvanöten léptek a szövetség tagjainak sorába, megjelent Szombathy Viktor, az egyesület országos titkára is. Mint a *Magyar Család* című, Ipolyságon kiadott lap egyik száma reánk hagyta, „egyik humoros novelláját mondta el, óriási tetszést aratva”. Bevezető beszédet Farkas István, az említett lap szerkesztője mondott, ismertetve a jelenlevőkkel, hogy az SZMKE célja – mint ezt alapszabályzata rögzíti – „...a Szlovenszko területén élő magyar nép szellemi és kulturális értékeinek megőrzése és fejlesztése”.

A paraszti élet rendje és lehetőségei által megszabott keretek között hozzájárult ehhez a munkához Ipolypásztó közössége is. Leánykórusa, akárcsak a lakodalmos dalokat éneklő férfi dalárda, bemu-

tatkozott a pozsonyi rádió magyar adásában is; részt vett továbbá egy emlékezetes dalostalálkozón, amikor is Léva főterén több száz torokból, magyar és szlovák dalosok ajkáról csendült fel a kar-nagyi intésre az ének. 1936-ban az SZMKE helyi csoportja négy estet szervezett. Egyiknek a jövedelmét a Komáromban felállítandó – s ott ma is látható – Jókai-szobor elkészítésének javára ajánlották föl. Megkoszorúzzák ezt a szobrot, megtestesülését az anyanyelvi kultúra iránti hűségnek, színjátzó együtteseink, kisszínpadjaink, vers- és prózamondóink országos seregszemléjén a mi korunk amatőrjei is – őrizve, élesztgetve, mentve át a jövőbe azt a tüzet, melyet raktak volt elődeik, köztük az ipolypásztói paraszt műkedvelők.

5. ÍRÓÜNNEP, KÖNYVHÁTTÉRREL

„Nagy ünnepe volt az Ipoly-völgy magyarságának január 16-án, szombaton, amikor a déli órákban városunkba érkezett a magyar írás európai nevű fejedelme, Móricz Zsigmond...” – olvashatjuk Ipolyság már említett hetilapjának, *A Hétnék* egyik cikkében, amellyel érdemes itt bővebben is foglalkoznunk, lévén az olyan dokumentum, mely évtizedeken át elkerülte az irodalomtörténet figyelmét. Mert még a teljesség igényével készült, Móricz Zsigmondnak nem kevesebb, mint tizennyolc csehszlovákiai „kiszállását” rögzítő tanulmányából – Szalatnai Rezső és Vargha Kálmán kapcsolattörténeti dolgozataiból – is kimaradt eddig valami: a „gyalogolni jó” elvét nemcsak hirdető, hanem valóra is váltó írónak az az útja, amelynek sajtóvisszhangja fél évszázad múltán verődik vissza hozzánk *A Hét* 1931-es és 1932-es évfolyamainak sárguló lapjairól.

Ez az 1929-ben indult, politikai pártoktól független kulturális hetilap – amelynek főszerkesztője Salkovszky Jenő ügyvéd, felelős szerkesztője pedig egy gimnáziumi tanár, az a Farkas István volt, akinek nevével az ipolypásztói műsoros estek kapcsán találkozhatunk már – egyik programadó cikkében úgy jellemezte önmagát, mint „az Ipoly völgyi egészséges lokálpatriotizmus” képviselőjét és szócsövét. Ápolta a hagyományokat, helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi írásokat tett közzé. Ám szerkesztőinek figyelme nemcsak a múltra terjedt ki, hanem a korabeli kulturális életre is.

Számtalan beszámoló, tudósítás, riport, apró híradás olvasható benne a Szlovenszkoói Magyar Kultúregyesület Ipoly menti tevékenységéről, az Ipolyságon rendezett író-olvasó találkozóról, melyeken a szlovákiai magyar írók közül többek között Jarnó József, Szombathy Viktor, Alapy Gyula, Egri Viktor vettek részt, s amelyeknek sorára Móricz Zsigmond szerzői estje tette föl a koronát.

Ipolyság lázas igyekezettel készülődött a nagy nevű vendég fogadására. A *Hét* több apró hírfejen is foglalkozott a készülő esttel. 1931. december 23-án, a karácsonyi számban bukkan föl először Móricz Zsigmond neve. A *Móricz Zsigmond, a „magyar írófejedelem” Ipolyságon* című kis cikkből megtudhatjuk: „Az ipolysági előadás annyival is értékesebb lesz, mert az írófejedelem csupán városunkban fog szerepelni, s nem irodalmi körútra indul.” (Annak, hogy az ipolysági Móricz-est elfelejtődött, a legfőbb magyarázata alighanem abban keresendő, hogy az író egyszeri határátlépése, rövid itt-tartózkodása elkerülte a korabeli központi lapok figyelmét, s az est dokumentumait az irodalomtörténettől nem tanulmányozott vidéki lapocskák őrizte meg.)

A következő Móricz-vonatkozás 1932. január 2-án látott napvilágot A *Hét*-ben. „Az estet – olvashatjuk a *Móricz Zsigmondék Ipolyságon* című cikkben – eredetileg január hó kilencedikére tervezték, most azonban egy héttel későbbre, január hó tizenhatodikára kellett elhalasztani, mert január tizedikén Budapesten Nyugat jubileumi ünnepségek lesznek, amelyeken Móricz Zsigmondnak mint a Nyugat főszerkesztőjének természetszerűleg jelen kell lennie.” Közli továbbá a cikk, hogy „Móricz Zsigmond legújabb regénye, a *Forr a bor* már megjelent és a karácsonyi könyvpiac legkeresettebb regénye. Városunkban máris keresik a Móricz-könyveket, mert sokan előre meg akarnak ismerkedni a magyar toll legelőkelőbb és legnagyobb harcosával.”

A következő – 1932. január 9-i lapszámban megjelent – hír A *Móricz Zsigmond-est műsora* címet viseli. Eszerint az est folyamán írónknak *Az ifjú magyar irodalom* és a *Hogy terem a magyar nóta?* című előadásaival kellett volna közönség elé lépnie. A programban – mint az 1932. január 23-i tudósítás igazolja – változásokra került sor. Az új magyar irodalomról Móricz nem szólt – jellemzését átengedte Simonyi Máriának, aki kortárs költők, Ady, Kosztolányi, Babits, Gellért Oszkár és mások verseit tol-

mácsolva adott ízelítőt a modern magyar lírából. A *Hogy terem a magyar nóta?* című előadás valószínűleg nem a „magyar nótá”-ról, hanem a népdalról szólt volna, Móricz személyes élményei, szatmári népdalgyűjtő emlékei alapján. A tervezett előadás helyett felolvasásra került sor: az *Ebéd* című Móricz-novella hangzott el.

A cikkelőzmények ismertetése és a szükséges kommentárok után következtek A *Hét* 1932. január 23-i számának beszámolója, a *Móricz Zsigmondék Ipolyságon*:

„Nagy ünnepe volt az Ipoly-völgy magyarságának január 16-án, szombaton, amikor a déli órákban városunkba érkezett a magyar írás európai nevű fejedelme, MÓRICZ ZSIGMOND és felesége, SIMONYI MÁRIA, az országos nevű színművésznő. Az illusztris vendégeket a Sz. M. K. E. helyi vezetősége fogadta (Farkas István, a Sz. M. K. E. titkára, otthonukba ment eléjük) s a vezetőség nevében, üdvözlő szavak kíséretében Kollárovits László pénztáros egy virágcsokrot nyújtott át a nagy művésznőnek. A Lengyel szálló éttermében a város előkelő képviselői közébedre gyűltek egybe, s a művészpárt meleg ovációval fogadták. Az ebéd mindvégig emelkedett hangulatban folyt le. Zanoletty József városbíró Ipolyság közönsége nevében üdvözölte a nagy vendégeket, majd dr. Salkovszky Jenő a Sz. M. K. E. és a magyarság nevében mondott érzésekben gazdag felköszöntőt és szívélyes istenhozottat. Ebéd után Móricz Zsigmond kisebb társasággal a város megtekintésére indult. Meglátogatta a r. k. templomot, a városházát stb., majd látogatást tett dr. Salkovszky Jenő és Farkas István egyleti vezetőknél. A mester a legnagyobb szeretettel érdeklődött városunk ügyei iránt, s annyira közöttünk érezte magát, mintha gyakran látott vendég járt volna nálunk.

Este nyolc órára a vármegyeháza nagyterme zsúfolódásig megtelt intelligens és megértő közönséggel. A messze vidék is képviselve volt, hogy a magyar toll apostolát és a magyar előadóművészet egyik leghivatottabb reprezentánsát üdvözölje és ünnepelje. A közönség zajos tapsai között mondta el dr. Salkovszky Jenő üdvözlő beszédét, amely mély érzéssel átfűtött meleg szeretetet és ragaszkodást hirdetett. Utána Farkas István röviden vázolta Móricz Zsigmond egypár regényalakját, s rámutatott arra, hogy akár Turi Danit, akár Bethlen Gábort, akár Nyilas Misit nézzük, a Móricz-regények férfialakjainak minden kikristályosodott alakja maga az író, az ő nagyszerű kvalitásaival és hatalmas egyéniségéből áradó

mély meglátásával. A nagy tetszéssel fogadott beszéd után a közönség percekig tartó meleg éljenzése és tapsai mellett MÓRICZ ZSIGMOND jelent meg a színpadon. Közvetlen, emberileg kedves modorával beszélt arról, hogyan születik a regényíró. Vázolta saját gyermekkorát, álmait, s amikor elmesélte, hogy híres elbeszélése, a Hét krajcár hogyan született meg, százak szemében könnyek csillogtak. Móricz olyan emberileg, olyan bensőleg adta magát a hallotti csendben figyelő közönségnek, amely felejthetetlen emléke lesz mindnyájunknak. Helyenként sok derűvel, csendes, jóízű humorral emlékezett meg fiatalos álmairól és vágyairól, s a közönség lebilincselve hallgatta a mindvégig egyformán élvezetes előadást. Alig szűnt meg az újból kitört tapsvihár, amikor szeretettel és lelkesedéssel fogadták SIMONYI MÁRLÁT, a vérbeli művésznőt, aki modern költők verseit szavalta tökéletes átérzéssel és tökéletes előadóművészettel. A Babits-, Kosztolányi-, Ady-versek úgy fakadtak ajkáról, mintha csupa mesék lennének, s a terem feszült csendjében szíveket nyitottak meg a költészet számára. A költők gazdag érzésvilága Simonyi Máriában olyan rátermett, első klasszist jelentő interpretálóra talált, hogy szinte a hús-vér költőket képzeltük magunk előtt az alkotás legfenségesebb, legátérzettebb pillanatában. Simonyi Mária előadása után KÁLLAI ZSUZSIKA táncszáma következett. Az először szereplő, mindenki által kedvelt, bájos fiatal úrilányt óriási tapssal fogadta a kedves közönség. Kállai Zsuzsika egy mütáncot mutatott be olyan elsőrendű rátermettséggel, mintha nagy világvárosok színpadjain nevelkedett volna. Tisztelői rengeteg virággal halmozták el az újdonsült kis művésznőt, aki láthatóan kedves zavarral vette a meleg ünneplést. Kállai Zsuzsikát MANDLNÉ OSZTROVSZKI ILONKA, a kiváló zongoraművésznő kísérte, akinek ugyanúgy kijutott az ünneplésekből. Szünetben mintegy száz autogramkérő kereste tel öltözőjében a művészpárt, ugyancsak itt tisztelgett nála az Ipolyvölgyi Akadémikusok Köre küldöttsége is, Sirchich László joghallgató vezetésével. Móricz Zsigmond szívesen elbeszélgetett a fiatalok reprezentánsaival, de volt kedves szava ismeretlen autogramkérőkhöz is, akik alig akarták elhagyni az öltözőt. Szünet után újból Simonyi Mária lépett a közönség elé, aki Ady-, Gellért-, Somlyó Zoltán- és Erdélyi-verseket szavalt. A hálás közönség újra meg újra hallani akarta a nagy művésznőt, akinek lebilincselő előadásmodora mindenki szívét megfogta. Simonyi Máriát MARCZY HEDY, városunk egyik

fiatal zongoraművésznője követte, aki Grieg-műveket játszott nagy tudással és átérzéssel. A nehéz hangversenydarabok olyan könnyen fakadtak ki a zongorából, hogy a muzsika szárnyain át mindenki érzésvilágát mélyebbé formálták. A kis művésznő a virág mellett hatalmas tapsot kapott. A műsor utolsó, befejező számaként MÓRICZ ZSIGMOND olvasta el Ebéd című, derűs és nagyon hangulatos novelláját. A közönség együtt élt az íróval, és helyenként percekig tartó derű szakította meg a felolvasást. Móricz Zsigmond varázsosan ható, közvetlen egyénisége, végtelenül megnyerő előadása mintegy félórán keresztül tartotta meg az emelkedett hangulatot. Az eddigi legnagyobb és legmagasabb nívójú ipolysági Sz. M. K. E. irodalmi est ezzel véget ért.

Előadás után a nagynevű vendégek tiszteletére társas összejövetel volt a Lengyel szálló összes termeiben, ahol a fiatalság parázs tánccal és víg nótaszóval fejezte be a felejthetetlen estet. Hogy a befejezés a késő hajnali órákig nyúlt el, az annak köszönhető, hogy a hangulatok és a szellem krízise még nem érkezett el az Ipoly-völgyre. A művészpár sokáig együtt maradt az ünneplőkkel, majd vasárnap reggel tizenegy órákor hagyta el városunkat. Indulás előtt az önmagától egybegyűlt fiatalság lelkes éljenzés közben búcsúzott a fejedelmi vendégektől, akiknek emlékét a ma élő generáció örökre szívében fogja tartani.

Móricz Zsigmond egyéni kvalitásai, roppant tehetsége és ugyanolyan szerénysége a magánéletben, szimbolikus utat szab a mai magyar lélek számára. Nagyon jó volt, hogy a magyar toll nagy mesterében, akit egész Európában tisztelnek és becsülnek, az embert is megismerhettük. Így még kedvesebb az emlék, még nagyobb a hatás és örök életű lesz a reá való közös emlékezés.”

Számítsuk le e cikkből – szellemében az időtávlat kínálta józan számvetésnek – a lelkes felhangokat, a kisvárosi sajtótermék túlzásait, fűjjük le róla a vidékiesség porát. Alulnézetből – nem a város „előkelő képviselői”-nek, nem a „bájos fiatal úrilányok”-nak, hanem a parasztnépnek a szemszögéből – aligha fogadhatjuk el ugyanis azt az állítást, hogy „a hangulatok és a szellem krízise még nem érkezett el az Ipoly-völgyre”. Hiszen a könyvvásárlás (amely a mai falu életében sem tömeges jelenség, az időközben megteremtődött anyagi s a jelentősen javult szellemi előfeltételek ellenére sem) a két háború közötti években ritka, különös, sőt különködőnek tartott paraszti passziónak számított. Legyen a ház-

nál, mert hasznos ismereteket közöl, kalendárium; legyen Biblia, zsoltár, esetleg – ugyancsak vallásos buzgalomból – egyházi lap: *Orgonaszó*, *Összefogás*. A szlovenszkói magyar sajtó országos napi- és hetilapjait legfőljebb a falusi értelmiség képviselői, a pap, a jegyző, a tanító fizették elő. Az iskolázottság, a műveltség alacsonyabb szintjén álló parasztemberek zöme, bezárkózva a szűk horizontú faluvilágba, nem nyitotta meg lelkét a betűk előtt. Sokan még ha akarták, sem nyithatták volna meg: falumban ugyanis – amely pedig a maga módján művelt község volt, élénk műkedvelői és népnevelői élettel – még 1938-ban is hetvennégy analfabétát írt össze a soros népszámlálás.

Könyves emberek, szenvedélyes olvasók – s ez már a kép másik oldalához tartozik – akadtak persze a parasztnép körében is. Gyermekkoromból visszajár egy kép: ül a kiskonyhában Tóth nagyapám (be sokszor vetette szemére a sorsnak, hogy annak idején – hiába gyözködte szüleit Dely János rektor úr! – nem kerülhetett magasabb iskolába), ül az asztalnál a paraszti életformába kényszerült ember: kezében újsággal, könyvvel. Vágyta, akarta, kereste a tudást; megszállottan olvasott minden ráérő percében, még evés közben is. Miután az ötvenes években a szövetkezet anyagi juttatásai lehetővé tették, öregapám nemcsak az *Új Szóra*, a *Hétre*, a *Szabad Földművesre* fizetett elő, hanem az *Élet és Tudományra*, sőt az *Irodalmi Szemlére* is. A folyóirat ma már beszerezhetetlen korai évfolyamai az ő gyűjteményéből vándoroltak át az én könyvtáramba, a Magyar Könyvbarátok Körének ötvenes években kiadott nem egy rangos világirodalmi művével egyetemben. Neki köszönhetem, hogy már gyermekfővel tudtam: van Prágában egy Magyar Kultúra nevű könyvküldő intézmény; tájékoztatóit rendszeresen meghozta címére a posta. A környékbeli kisvárosokban, Zselizen, Léván, Ipolyságon, Párkányban járva öregapám el nem mulasztotta volna, hogy a beszerzendő portékák – szög, kékgálic, kaszapenge – mellé könyvet is vásároljon, egyet-kettőt legalább az Olcsó Könyvtár pár koronás kiadványaiból.

Odahaza, ha időm engedi, szívesen veszem be magam a kamrába. Festett komódjában az új könyvszekrényből kiharancsolt régi könyvek között búvárkodom. Mi akad kezembe? Egy-egy megkopott *Gazdák Könyve*, néhány filléres ponyva, agyonolvasott kalandregény, versesfüzet 1934-ből (a Garam menti parasztköltők: Agárdy Zsigmond, Csontos Vilmos, Sass János, Veres Vilmos anto-

lógiaja), töredékesen egy régi *Világtörténelem*, egy gótbetűs német-magyar szótár, húszegynéhány filléres füzetek – az 1938 utáni évekből – a Nemzeti Könyvtárnak.

Az idő szórta szét, a második világháborús front a valahai gyűjteményt?

Vagy nem volt benne sokkalta több könyv a háború előtt sem?

Bármennyire vonzotta is öregapámat a betű, a könyvvásárlást a felszabadulás előtti parasztelemben nemigen engedhette meg magának. Nem olyan mértékben mindenesetre, ahogy azt szeretne volna. Be kellett érnie a hozzá hasonló egynéhány „könyves ember” között kézről kézre vándorló, a boldog tulajdonos nevét tintaceruzával rótt nagy, szálkás, betűkkel hirdető olvasnivalóval; be a paptól, a tanító úrtól kapott kölcsönkönyvekkel, jobbik esetben pedig a népkönyvtár műveivel.

Nem volt ám az sem egyszerű.

Ipolypásztónak úgy lett népkönyvtára, hogy 1902-ben a földművelési miniszter szekrényt és könyveket adományozott a falu közösségének. E század eleji könyvállomány azonban az idők forgatagában ebek harmincadjára jutott; 1933-ra mindössze tizenhét kötet maradt belőle. Az államfordulatkor, amikor a legionisták az iskolába szállásolták be magukat, nemcsak a naplók, a tanítási vezérlőkönyvek szóródtak szét, hanem a könyvek is. Pótlásukra hosszú évekig nem nyílt lehetőség: az a teljhatalmú minisztérium ugyanis, amely 1918–1928 között tartotta kezében a szlovenszkói ügyek intézését, elrendelte – válaszképpen a Horthy-Magyarország revizionizmusára – azoknak a sajtótermékeknek a behozatali tilalmát, amelyek 1918-cal kezdődően kerültek ki a magyarországi nyomdákból. Az intézkedés ellen (lám: így is, közvetve is van némi köze nagy realista írónknak az Ipoly menti valósághoz) Móricz Zsigmond emelt szót 1926-ban; rajta kívül pedig Kosztolányi Dezső, majd Karel Čapek, aki többek között ezt a gondolatot adressálta a hatóságoknak: „*Meg tudom érteni, hogy nem engedik be az irreudenta röpiratokat, de – az istenért – disztíngváljanak!*”

Miután az irodalmi vesztegzár – szellemében a józanságnak – feloldatott, növekedni kezdett Ipolypásztón a szétzilált könyvtár. Nem egykönnyen persze. 1936-ban megalakult ugyan a Magyar Közművelődési Bizottság Ipolypásztói Helyi Csoportja (együtt ugyanezen bizottság szlovák csoportjával, a községi vezetőség keretében), könyvvásárlásra azonban e szervezetek számára gyéren

csurrant-cseppent a korabeli állam kasszájából pénz. Anyagi támogatásra – lévén nem állami, hanem felekezeti intézmény – nem számíthatott a népiskola sem. Gyűjteménye ennek ellenére 1937-re száztizenhárom műre nőtt, hála tanító uramnak, aki föld alól teremtette elő a könyvekre szánt koronákat. Föld alól a szó szoros értelmében: az iskolakertben termesztett burgonya és zöldség árából szerezte be az olvasnivalót: mesekönyvek, ifjúsági regények mellett Jókai, Gárdonyi, Mikszáth, Móra, Móricz Zsigmond alkotásait. Vasárnaponként, a délelőtti harangszó előtt kölcsönzési óráit tartván az iskolában, megelégedéssel nyugtázhatta, hogy rá-rányítja az ajtót egy-egy nebuló, szaladonca egy-egy betűre éhes apának, nagyapának.

„Sárarany” – juthatott ilyenkor eszébe.

Arany a sárban.

Olvasó paraszt a falu porában.